

SPREMEMBE VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN PO VINORODNIH OKOLIŠIH IN PODOKOLIŠIH V SLOVENIJI V OBDOBJU 2000-2019

Igor Žiberna

Dr., prof. geografije in zgodovine, izredni profesor
Oddelek za geografijo
Filozofska fakulteta
Koroška cesta 160, SI - 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: igor.ziberna@um.si

UDK: 634.8:047

COBISS: 1.01

Izvleček

Spremembe vinogradniških površin po vinorodnih okoliših in podokoliših v Sloveniji v obdobju 2000-2019

V članku so analizirane spremembe vinogradniških površin na območju vinorodnih okolišev in podokolišev v Sloveniji v obdobju 2000-2019. Vinogradništvo je v slovenskem kmetijstvu predstavljalo pomembno panogo že od antične dobe naprej. V zadnjih desetletjih se vinogradništvo pomembno povezuje s turistično dejavnostjo. Vinogradniške površine se povsod krčijo, problem pa predstavlja tudi vedno večja starost vinogradov, saj je njihova obnova povezana z visokimi stroški. Med vinorodnimi okoliši in podokoliši v Sloveniji nastopajo velike razlike v stopnji opuščanja vinogradniških površin.

Ključne besede

spremembe vinogradniških površin, vinorodni okoliši, ekstenzifikacija, Slovenija

Abstract

Changes in wine-growing areas by wine-growing districts and subdistricts in Slovenia in the period 2000-2019

The article analyses changes in wine-growing areas in the area of wine-growing districts and subdistricts in Slovenia in the period 2000-2019. Viticulture has represented an important sector in Slovenian farms since the ancient age. In recent decades, wine-growing is associated with a tourism. Wine-growing areas are shrinking everywhere, and the problem is the growing age of vineyards, as their renovation is linked to high costs. There are significant differences between wine-growing districts and subdistricts in Slovenia in the stages of the abandonment of wine-growing areas.

Key words

Changes in wine-growing areas, wine-growing districts, extensification, Slovenia

Uredništvo je članek prejelo 15.11.2019

1. Uvod

Vinogradništvo je intenzivna, sorazmerno stara kmetijska panoga, ki se ukvarja z gojenjem vinske trte v vinogradu za pridobivanje vina, namiznega grozdja, grozdnega soka Vključuje tudi vinarstvo, predelavo grozdja v vino, ravnanje z njim in njegovo skladiščenje. Med vinogradniške dejavnosti spada tudi trsničarstvo (Kladnik 1999, 256). Vinogradniška dejavnost daje poseben pečat vinogradniški pokrajini in določa njeno identiteto ter življenjski slog njenega prebivalstva. Pridelava grozdja in vina pa ne pomeni le vpliva na videz kulturne pokrajine, pač pa predstavlja tudi vedno bolj pomembno gospodarsko panogo, saj se z dopolnjevanjem turistične ponudbe pogosto navezuje na turistično dejavnost (Kerma 2018). V okviru sistema geografskih disciplin se je v drugi polovici 20. stoletja celo razvila celo t.i. »geografija vina« (wine geography ali viticultural geography), ki med drugim preučuje preobrazbo pokrajine zaradi gojenja vinske trte, odnose med pokrajino in izborom sort grozdja, razvoj gojenja vinske trte in njenimi vplivi na razvoj kulturne pokrajine v preteklosti ter vplive na okolje in gospodarstvo (de Blij 1981, de Blij 1983, Dickenson 1990, Kerma 2014).

V svetu je bilo leta 2014 7,5 milijonov ha vinogradov. Kljub trendu zmanjševanja vinogradniških površin se pridelava grozdja povečuje, kar je posledica višjih hektarskih donosov (Kerma 2014). Predvsem na območjih z razgibanim gričevnatim reliefom z velikimi strminami pobočij je vinogradništvo – poleg sadjarstva - pravzaprav edina sprejemljiva oblika agrarne proizvodnje, ki po drugi strani s primernimi marketinškimi pristopi lahko pomeni tudi veliko dodano vrednost k siceršnjemu gospodarstvu te pokrajine, še posebej, če se povezuje s turistično dejavnostjo.

V Sloveniji je v Register pridelovalcev grozdja vpisanih 30000 pridelovalcev, ki gojijo vinsko trto na okoli 16000 ha vinogradov. Velik problem slovenskih vinogradov je njihova ostarelost: 41,7 % vinogradov je starejših od 25 let, četrtnina pa jih je starih med 16 in 25 let. Drugo težavo predstavlja velika razdrobljenost: kar 84 % registriranih pridelovalcev obdeluje vinograde s površino manjšo od 0,5 ha, medtem ko le 1,5 % vinogradnikov obdeluje vinograde z več kot 5 ha površine (Simončič et al. 2017).

Slovenija sodi med države, v katerih se vinska trta goji na večjem odstotku kmetijske površine kot v preostalih državah članicah Evropske unije. Pri nas je namreč kar 3,3 % vseh kmetijskih zemljišč v uporabi namenjenih za pridelavo grozdja. Tradicionalno se z vinogradništvom ukvarjajo predvsem države južne Evrope (Italija, Malta, Ciper, Portugalska), in v teh državah namenjajo vinogradom nekaj več kot 4 % vseh kmetijskih zemljišč v uporabi. V največji evropski pridelovalki grozdja, Španiji, obdelujejo 941.000 hektarjev vinogradov, kar je malo manj kot 4 % njihovih kmetijskih zemljišč v uporabi (Plešivčnik 2017, 2).

V Sloveniji žal nimamo točnih podatkov o količini pridelanega vina. Na osnovi registra pridelovalcev grozdja in vina vemo, da smo v obdobju 2011-2015 pridelali 53,4 milijonov litrov vina, od tega največ v vinorodni deželi Podravje (22,7 milijonov litrov). Na osnovi statističnih podatkov je bila v istem obdobju količina pridelanega vina 73,6 milijonov litrov, medtem ko ocene, narejene na osnovi dejanske rabe tal s pomočjo letalskih posnetkov (DOF) govorijo celo o okoli 90 milijonih litrov pridelanega vina (Badovinac et al. 2017).

Evropska unija sodi med vodilne pridelovalce vin. Izstopajo predvsem Francija, Italija in Španija, skupaj z Nemčijo pa te države pridelajo slabo polovico svetovne produkcije vin. Slovenije ni med vodilnimi, se pa vseeno uvršča med prvo trideseterico držav na svetu (Kerma 2018, 79). V absolutni potrošnji vina je na prvem mestu ZDA (31 milijonov hl vina), sledijo pa Francija, Italija, Nemčija in Kitajska. Pri potrošnji vina na prebivalca je popolnoma drugačna slika: na prvem mestu sta državi Vatikan in Andora, medtem ko se Slovenija s 44,07 l na prebivalca letno nahaja na četrtem mestu (Kerma 2018, 80). Uživanje vina je torej močno zasidrano v kulturi Slovencev, žal pa se to (pre)pogosto izrojeva v alkoholizmu.

Vino je tudi opazen izvozni produkt. V zadnjih 10 letih sta se povečala tako izvoz kot uvoz vina. V letu 2016 smo izvozili za skoraj 14 milijonov evrov vina, uvozili pa smo ga za skoraj 13 milijonov evrov. Vrednostno smo kar 85 % vina uvozili iz samo petih držav (Italije, Francije, Makedonije, Nemčije in Španije), izvozili pa smo ga (vrednostno) prav tolikšen delež (85 %) v 10 držav; največ vina smo izvozili v Italijo, Združene države, Avstrijo, Hrvaško in na Nizozemsko. V zadnjih 10 letih se je močno povečal izvoz vina na Kitajsko; v 2007 smo tja izvozili za 91.000 evrov vina, v 2016 za 845.000 evrov vina, v prvih sedmih mesecih letošnjega leta pa že več kot za milijon evrov vina (Plešivčnik 2017, 2).

Vinogradništvo kot gospodarska dejavnost torej po eni strani ohranja videz kulturne pokrajine, po drugi strani pa – v povezavi s turizmom – predstavlja pomembno gospodarsko dejavnost, predvsem tam, kjer so možnosti za druge oblike gospodarjenja zaradi razgibanega reliefa in velikih strmin pobočij onemogočene.

2. Metodologija dela

Vir informacij o vinogradniških površinah v našem članku so bili podatki o dejanski rabi tal, ki jih večkrat letno objavlja Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (Medmrežje 1). Podatke smo za območje celotne Slovenije iz vektorskega formata pretvorili v rastrski format z velikostjo piksla 5m x 5m.

Zaradi preglednejše analize smo skupine rabe tal generalizirali v 11 razredov: njive in vrtovi, vinogradi, sadovnjaki, ostali trajni nasadi, travniki, zemljišča v zaraščanju, mešana raba zemljišč, gozd, pozidana in sorodna zemljišča, ostalo in vodne površine. V nadaljevanju smo se omejili na analizo vinogradniških površin.

Po Pravilniku o seznamu geografskih označb za vina in trsnem izboru (UL RS 2007, 6732-6738) deli Slovenijo na vinorodne dežele, vinorodne okoliše, vinorodne podokoliše, vinorodne ožje okoliše, vinorodne kraje in vinorodne lege. V našem primeru smo analizirali spremembe vinogradniških površin na nivoju vinorodnih dežel, vinorodnih okolišev in vinorodnih podokolišev. Njihova delitev je razvidna v Preglednici 1, geografska lega pa na Sliki 1.

Georeferencirane vektorske podatke o vinorodnih deželah, vinorodnih okoliših in vinorodnih podokoliših so nam prijazno posredovali v Službi za register kmetijskih gospodarstev Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Podatke smo nato spremenili v rastrski format z resolucijo piksla 5m x 5m. Glavnino analize smo opravili z GIS programskimi paketi ArcGIS 10.5 in Idrisi TerrSet. Zaradi celovitejše analize smo Goriška Brda, ki imajo sicer status vinorodnega okoliša vključili tudi v analizo na nivoju vinorodnih podokolišev.

Preglednica 1: Delitev vinorodnih dežel, vinorodnih okolišev in vinorodnih podokolišev v Sloveniji.

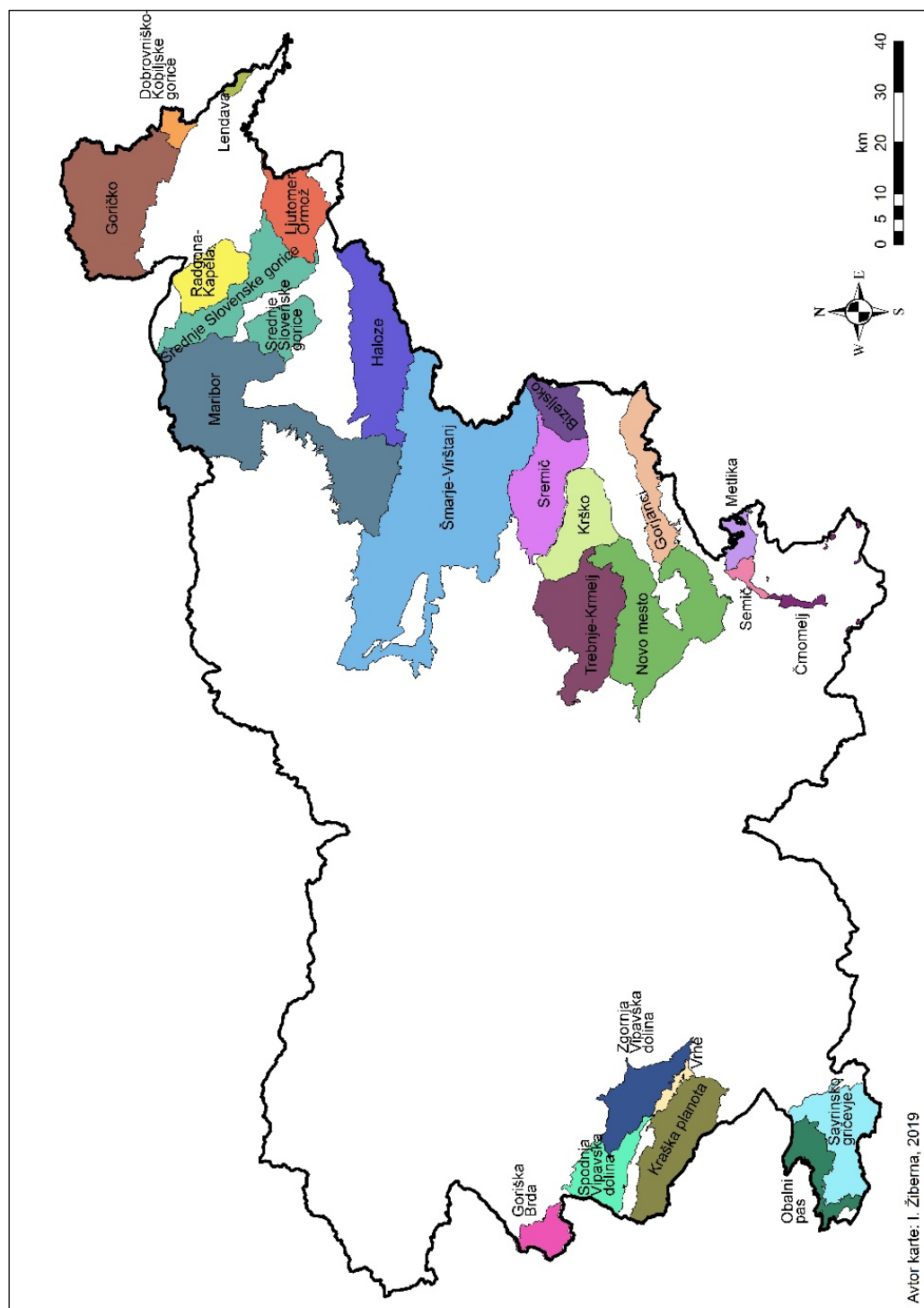
Zap.st.	Vinorodna dežela	Vinorodni okoliš	Vinorodni podokoliš
1	Podravje	Štajerska Slovenija	Maribor
2	Podravje	Štajerska Slovenija	Radgona - Kapela
3	Podravje	Štajerska Slovenija	Ljutomer - Ormož
4	Podravje	Štajerska Slovenija	Haloze
5	Podravje	Štajerska Slovenija	Srednje Slovenske gorice
6	Podravje	Štajerska Slovenija	Šmarje - Virštanj
7	Podravje	Prekmurje	Strehovsko - Dobrovniško - Kobiljske gorice
8	Podravje	Prekmurje	Lendava
9	Podravje	Prekmurje	Goričko
10	Posavje	Bizeljsko-Sremič	Bizeljsko
11	Posavje	Bizeljsko-Sremič	Sremič
12	Posavje	Dolenjska	Krško
13	Posavje	Dolenjska	Gorjanci
14	Posavje	Dolenjska	Novo mesto
15	Posavje	Dolenjska	Trebnje - Krmelj
16	Posavje	Bela krajina	Metlika
17	Posavje	Bela krajina	Semič
18	Posavje	Bela krajina	Črnomelj
19	Primorska	Vipavska dolina	Spodnja Vipavska dolina
20	Primorska	Vipavska dolina	Zgornja Vipavska dolina
21	Primorska	Kras	Vrhe
22	Primorska	Kras	Kraška planota
23	Primorska	Slovenska Istra	Šavrinsko gričevje
24	Primorska	Slovenska Istra	Priobalni pas
25	Primorska	Goriška Brda	Goriška brda

Vir: Pravilniku o seznamu geografskih označb za vina in trsnem izboru. UL RS , št. 49/07, 2007.

3. Spremembe vinogradniških površin v Sloveniji v obdobju 2000-2019

3.1 Spremembe vinogradniških površin v Sloveniji in na nivoju vinorodnih dežel ter vinorodnih okolišev

V Sloveniji so se leta 2000 njive in vrtovi nahajali na 216483,7 ha (10,7 %) površja. Vinogradi so pokrivali 25294,0 ha (1,2 %) površja, sadovnjaki 24883,0 ha (1,2 %) površja, ostali trajni nasadi pa 1181,7 ha (0,1 %) površja. Največji delež površja Slovenije se je nahajal pod gozdom (1202161,5 ha ali 59,3 %). Travniške površine so pokrivalo 350548,4 ha ali 17,3 % površja, pozidane in sorodne površine pa 108207,3 ha (5,3 %) površja. Do leta 2019 so se njivske površine z vrtovi zmanjšale za 34533,5 ha ali za 1,7 odstotnih točk (OT), vinogradniške površine pa za 7010,7 ha ali za 0,3 OT. Sadjarske površine so se povečale za 7911,7 ha ali za 0,4 OT, ostali trajni nasadi pa za 1670,0 ha ali za 0,1 OT. Največje povečanje smo beležili pri gozdnih površinah in sicer za 28740,9 ha ali za 1,4 OT ter pri zemljiščih v zaraščanju (za 12795,0 ha ali za 0,6 OT). Pozidane in sorodne površine so se povečale za 4908,8 ha ali za 0,2 OT. Povečale so se tudi travniške površine in sicer za 2487,7 ha ali za 0,1 OT (Preglednica 2).

Slika 1: Pregledna karta vinorodnih podkolišev.
Vir: Služba za register kmetijskih gospodarstev, 2019.

Preglednica 2: Raba tal v Sloveniji v letih 2000 in 2019.

Raba tal	2000 (ha)	2000 (%)	2019 (ha)	2019 (%)	Razlika (ha)	Razlika (OT)	Indeks (2000=100)
Njive in vrtovi	216483.7	10.7	181950.2	9.0	-34533.5	-1.7	84.0
Vinogradi	25294.0	1.2	18283.3	0.9	-7010.7	-0.3	72.3
Sadovnjaki	24883.0	1.2	32794.7	1.6	7911.7	0.4	131.8
Ostali trajni nasadi	1181.7	0.1	2851.7	0.1	1670.0	0.1	241.3
Travniki	350548.4	17.3	353036.1	17.4	2487.7	0.1	100.7
Zemljišča v zaraščanju	25234.6	1.2	38029.6	1.9	12795.0	0.6	150.7
Mešana raba zemljišč	18945.9	0.9	10710.1	0.5	-8235.8	-0.4	56.5
Gozd	1202161.5	59.3	1230902.4	60.7	28740.9	1.4	102.4
Pozidane in sorodne površine	108207.3	5.3	113116.1	5.6	4908.8	0.2	104.5
Ostalo	40805.2	2.0	31877.4	1.6	-8927.8	-0.4	78.1
Vodne površine	14056.4	0.7	14250.1	0.7	193.7	0.0	101.4
Skupaj	2027801.6	100.0	2027801.6	100.0	0.0	0.0	100.0

Vir: MKGP, 2019; Lastni izračuni, 2019.

Če med obdelovalne površine štejemo njive in vrtove, vinograde, sadovnjake in ostale trajne nasade, lahko ugotovimo, da so se te v obdobju 2000 – 2019 zmanjšale z 267842,4 ha (13,2 % površja Slovenije) na 235879,9 ha (11,6 % površja Slovenije). Vinogradniške površine so leta 2000 predstavljale 9,4 % vseh obdelovalnih površin, do leta 2019 pa se je ta delež znižal na 7,8 %.

Vinogradniške površine na območij treh vinorodnih dežel Podravja, Posavja in Primorske so leta 2000 skupaj pokrivalo 24495,6 ha površja. Od tega se je kar 45,9 % vinogradniških površin nahajalo na območju vinorodne dežele Podravje, 21,9 % v deželi Posavju, 32,2 % pa v vinorodni deželi Primorska. Do leta 2019 so se vinogradniške površine v vseh vinorodnih deželah zmanjšale: v Podravju za 3660,4 ha, v Posavju za 1968,7 ha, v vinorodni deželi Primorska pa za 978,5 ha. Struktura vinogradniških po vinorodnih deželah je leta 2019 bila naslednja: v Podravju se je nahajalo 42,4 % vseh vinogradov, v Posavju 18,9 %, na Primorskem pa 38,7 %. Absolutno največje zmanjšanje vinogradniških površin smo beležili v Podravju (za 3660,4 ha), medtem ko so se v Posavju te zmanjšale za 1968,7 ha, na Primorskem pa le za 978,5 ha.

Med vinorodnimi okoliši se je leta 2000 največ vinogradniških površin nahajalo na območju Štajerske Slovenije (10099,4 ha ali 41,2 % vseh vinogradniških površin po vinorodnih okoliših), sledili pa so vinorodni okoliši Vipavska dolina (2994,6 ha ali 12,2 %), Dolenjska 2961,8 ha ali 12,1 %) in Slovenska Istra (2511,8 ha ali 10,3 %) (Preglednica 3). Do leta 2019 so se vinogradniške površine v vseh vinorodnih okoliših zmanjšale, najbolj pa na območju vinorodnega okoliša Štajerska Slovenija (za 3178,5 ha), okoliša Dolenjska (za 946,6 ha), okoliša Bizeljsko-Sremič (za 721,5 ha) in okoliša Vipavska dolina (za 551,9 ha). V skupni strukturi so se deleži vinogradniških površin dvignili v vseh primorskih vinorodnih okoliših, najbolj pa v Goriških Brdih in Slovenski Istri, najbolj pa je padel na območju vinorodnega okoliša Štajerska Slovenija.

Preglednica 3: Vinogradniške površine po vinorodnih okoliših v Sloveniji v letih 2000 in 2019.

Vinorodni okoliš	Površina 2000 (ha)	Površina 2000 (%)	Površina 2019 (ha)	Površina 2019 (%)	Razlika površin (ha)	Razlika površin (OT)	Indeks (2000=100)
Štajerska Slovenija	10099.4	41.2	6921.0	38.7	-3178.5	-2.5	68.5
Prekmurje	1142.0	4.7	660.1	3.7	-481.9	-1.0	57.8
Bizeljsko-Sremič	1638.9	6.7	917.4	5.1	-721.5	-1.6	56.0
Dolenjska	2961.8	12.1	2015.2	11.3	-946.6	-0.8	68.0
Bela krajina	754.2	3.1	453.6	2.5	-300.6	-0.5	60.1
Vipavska dolina	2994.6	12.2	2442.7	13.7	-551.9	1.4	81.6
Kras	710.0	2.9	672.9	3.8	-37.0	0.9	94.8
Slovenska Istra	2511.8	10.3	2144.4	12.0	-367.4	1.7	85.4
Goriška Brda	1683.1	6.9	1660.9	9.3	-22.2	2.4	98.7
Vsota	24495.6	100.0	17888.1	100.0	-6607.6	0.0	73.0

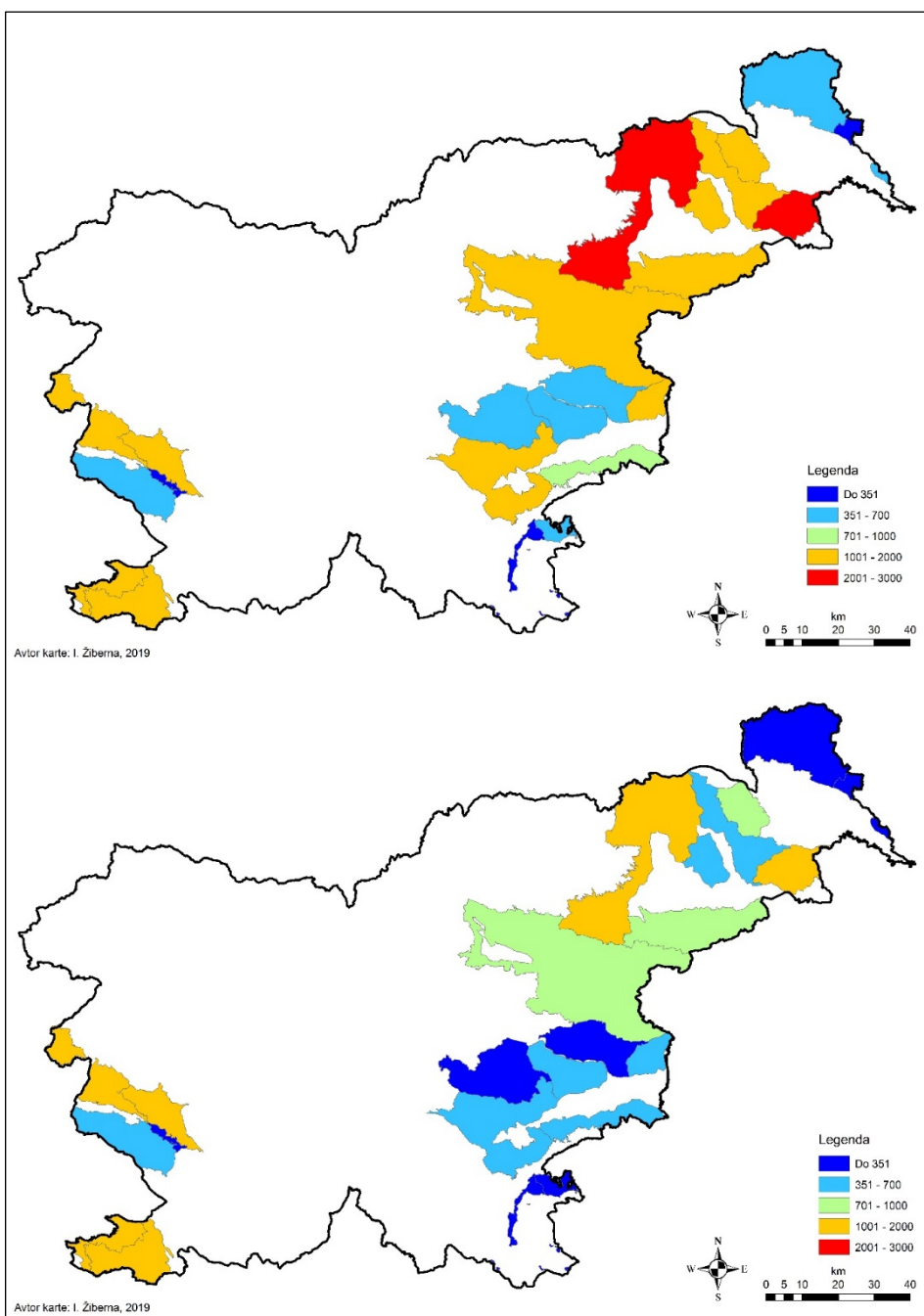
Vir: Lastni izračuni, 2019.

3.2 Spremembe vinogradniških površin na nivoju vinorodnih podokolišev
Pravilnik o seznamu geografskih označb za vina in trsnem izboru (UL RS 2007, 6732-6738) opredeljuje 22 vinorodnih podokolišev. Zaradi celovitejše obravnave smo v analizo na nivoju podokolišev dodali še vinorodni okoliš Goriška Brda, ki sicer nimajo status vinorodnega podokoliša.

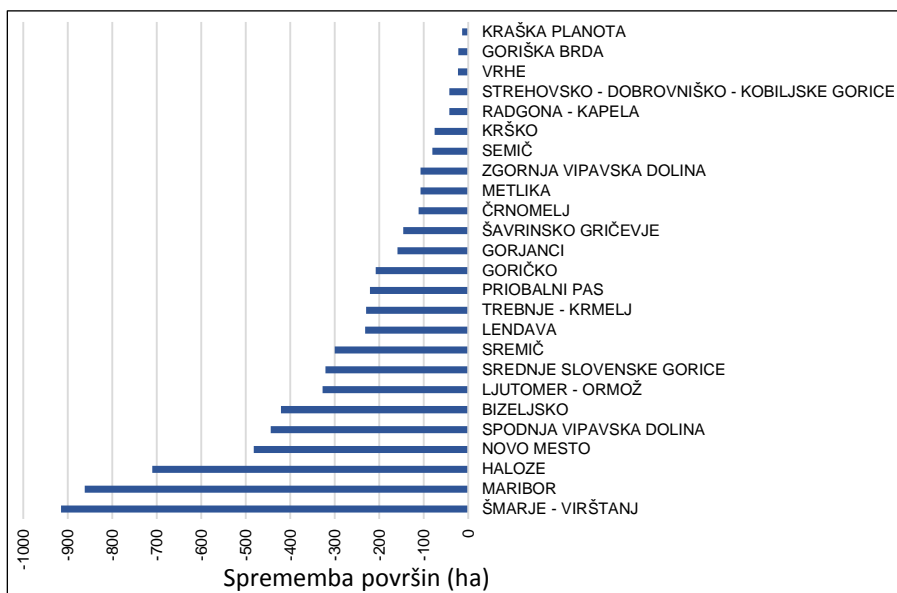
Leta 2000 se je daleč največ vinogradniških površin nahajalo na območju podokoliša Maribor (2622,6 ha ali 10,7 % vinogradniških površin v vseh podokoliših). Vinogradi so v tem podokolišu pokrivali 3,7 % celotnega površja. Veliko vinogradniških površin se je nahajalo še na območju podokoliša Ljutomer-Ormož (2027,6 ha ali 8,3 % vinogradniških površin v vseh podokoliših), Šmarje Virštajn (1782,8 ha ali 7,3 %), Goriška Brda (1683,1 ha ali 6,9 %), Haloze (1637,8 ha ali 6,7 %), Spodnja Vipavska dolina (1501,6 ha ali 6,1 %) in Zgornja Vipavska dolina (1493,0 ha ali 6,1 %). Vinogradniške površine so pokrivalo najvišje deleže površja vinorodnega podokoliša v podokolišu Lendava (29,1 %) in Goriška Brda (27,4 %). Vinogradniške površine so se do leta 2019 v vseh vinorodnih podokoliših zmanjšale. V ospredju sta še vedno vinorodna podokoliša Maribor (1760,6 ha ali 9,8 %), Ljutomer-Ormož 1700,4 ha ali 9,5 %), Goriška Brda (1660,9 ha ali 9,3 %), Zgornja Vipavska dolina 1385,4 ha ali 7,7 %) in Priobalni pas (1135,8 ha ali 6,3 %) (Slika 2). Vinogradniške površine so pokrivalo najvišji delež površja podokoliša v podokolišu Goriška Brda (27,1 %) in podokolišu Lendava (15,3 %). Po površinah z umikom vinogradniških površin po vinorodnih okoliših izstopa vinorodni podokoliš Šmarje –Virštajn, kjer so se te zmanjšale za 915,2 ha. Zelo visoke stopnje zmanjšanja vinogradniških površin je mogoče zaznati še v podokoliših Maribor (zmanjšanje za 862,0 ha), Haloze (710,2 ha), Novo mesto (482,4 ha), Spodnja Vipavska dolina (444,3 ha) in Bizeljsko (421,0 ha). Vinogradniške površine so se najmanj zmanjšale v podokolišu Kraška planota (za 13,6 ha) in Goriška Brda (za 22,2 ha) (Slika 3). V relativnem smislu so se vinogradniške površine najbolj zmanjšale v podokoliših Lendava (za 13,7 odstotnih točk ali OT), Črnomelj (za 5,3 OT), Bizeljsko (za 4,5 OT), Spodnja Vipavska dolina (za 3,5 OT) in Semič (za 3,5 OT).

Na območju vseh vinorodnih podokolišev v Sloveniji je bilo največ vinogradniških površin opuščenih na račun spremembe v travniške površine (4989,1 ha ali 45,3 % vseh opuščenih vinogradniških površin). 1568,9 ha ali 14,2 % vinogradniških površin iz leta 2000 je bilo opuščenih zaradi spremembe v zemljišča v zaraščanju, 1521,7 ha (13,8 %) pa zaradi sprememb v sadovnjake. 1176,7 ha (10,7 %) vinogradov je bilo spremenjenih v njive in vrtove, 620,4 ha (5,6 %) v pozidane in sorodne površine, 585,5 ha (5,3 %) v ostale trajne nasade, 539,7 ha (4,9 %) pa v gozd. V ekstenzivne oblike rabe tal (travniki, zemljišča v zaraščanju, gozd), je bilo v obravnavanem dvajsetletnem obdobju spremenjenih 7097,8 ha ali 64,4 % vseh opuščenih vinogradniških površin. Največ opuščenih vinogradniških površin je bilo spremenjenih v travnike na območju vinorodnih podokolišev Maribor (651,1 ha ali 51,9 % vseh opuščenih vinogradniških površin), Šmarje-Virštanj (633,1 ha ali 58,7 %) in Haloze (417,4 ha ali 51,9 %) (Slika 4). V zemljišča v zaraščanju je bilo največ opuščenih vinogradov spremenjenih v vinorodnih podokoliših Spodnja Vipavska dolina (202,8 ha ali 27,6 %), Haloze (195,8 ha ali 24,3 %) in Maribor (188,0 ha ali 15,0 %). V relativnem smislu je ta delež najvišji v podokoliših Spodnja Vipavska dolina (27,6 %), Haloze (24,3 %), Vrhe (23,3 %), Šavrinsko gričevje (19,0 %) in Lendava (18,9 %) (Slika 5). Največ pozidanih in sorodnih površin je bilo leta 2019 na nekdanjih vinogradniških površinah na območju vinorodnega podokoliša Priobalni pas (74,0 ha ali 13,4 %), sledili pa so podokoliši Maribor (60,6 ha ali 4,8 %), Novo mesto (49,6 ha ali 8,5 %) in Šmarje-Virštanj (45,7 ha ali 4,2 %). V vseh vinorodnih podokoliših je bilo v obdobju 2000-2019 v neobdelovalne površine spremenjenih 7741,2 ha opuščenih vinogradov (70,2 %). Najvišji delež opuščenih vinogradov, spremenjenih v neobdelovalne površine je bilo zaznati na območju vinorodnega podokoliša Vrhe (87,9 %), vendar pa v absolutnem merilu to pomeni le 32,0 ha. Bolj porazna je slika v Halozah, kjer ta delež znaša 86,2 ha, v absolutnem smislu pa kar 694,2 ha. Stanje je slabše le še v podokoliših Maribor (946,0 ha) in Šmarje-Virštanj (812,3 ha). Zanimiv je podokoliš Priobalni pas, za katerega smo sicer omenili, da je veliko opuščenih vinogradniških površin bilo spremenjenih v pozidane in sorodne površine, vendar pa je v tem podokolišu bila večina opuščenih vinogradov (311,8 ha ali 56,4 %) spremenjena v ostale oblike obdelovalnih površin, pri čemer je ta podokoliš edini, pri katerem so večino opuščenih vinogradov zamenjale obdelovalne površine. Največ opuščenih vinogradov je bilo spremenjenih v ostale trajne nasade (131,8 ha ali 23,9 %), njive in vrtove (110,0 ha ali 19,9 %) ter sadovnjake (70,0 ha ali 12,7 %). Ob sočasni potrebi po širjenju pozidanih površin ob slovenski obali lahko v prihodnje na tem območju pričakujemo nastajanje konfliktnih območij.

Spremembe v vinogradniških površinah pa niso bile le v smeri opuščanja, pač pa je v obravnavanem dvajsetletnem obdobju nastalo tudi veliko novih vinogradniških površin. Največ neto novih vinogradniških površin je nastalo v podokoliših Zgornja Vipavska dolina (546,9 ha), Šavrinsko gričevje (428,1 ha), Goriška Brda (394,0 ha), Maribor (393,1 ha) in Priobalni pas (339,9 ha). Najmanj novih vinogradov se je pojavilo v podokoliših Strehovsko-Dobrovniško-Kobiljske gorice (8,5 ha), Črnomelj (9,8 ha), Semič (11,8 ha) in Lendava (12,6 ha). Bolj realna je analiza razmerja med opuščenimi in novonastalimi vinogradniškimi površinami. To je najvišje v podokolišu Lendava (19,4, kar pomeni 19,4 ha opuščenih vinogradov na en hektar novonastalih vinogradniških površin), Črnomelj (12,4), Haloze (8,5), Semič (7,8), Šmarje-Virštanj (6,6) in Sremič (6,3) (Slika 6).

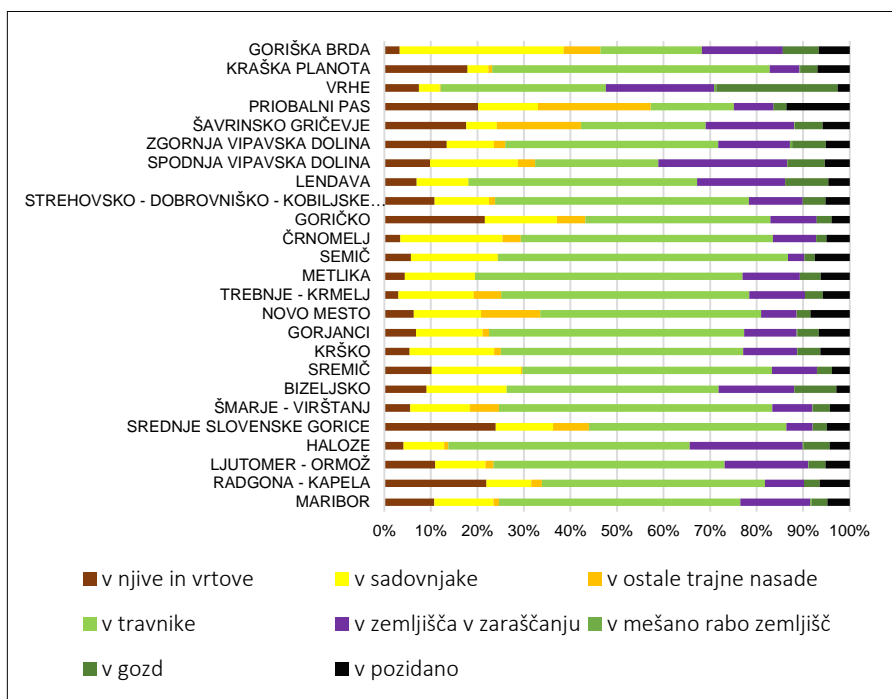

Slika 2: Vinogradniške površine leta 2000 (zgoraj) in leta 2019 (spodaj) po vinorodnih podkoliših (v ha).
Vir: MKGP, 2019; Lastni izračuni, 2019.

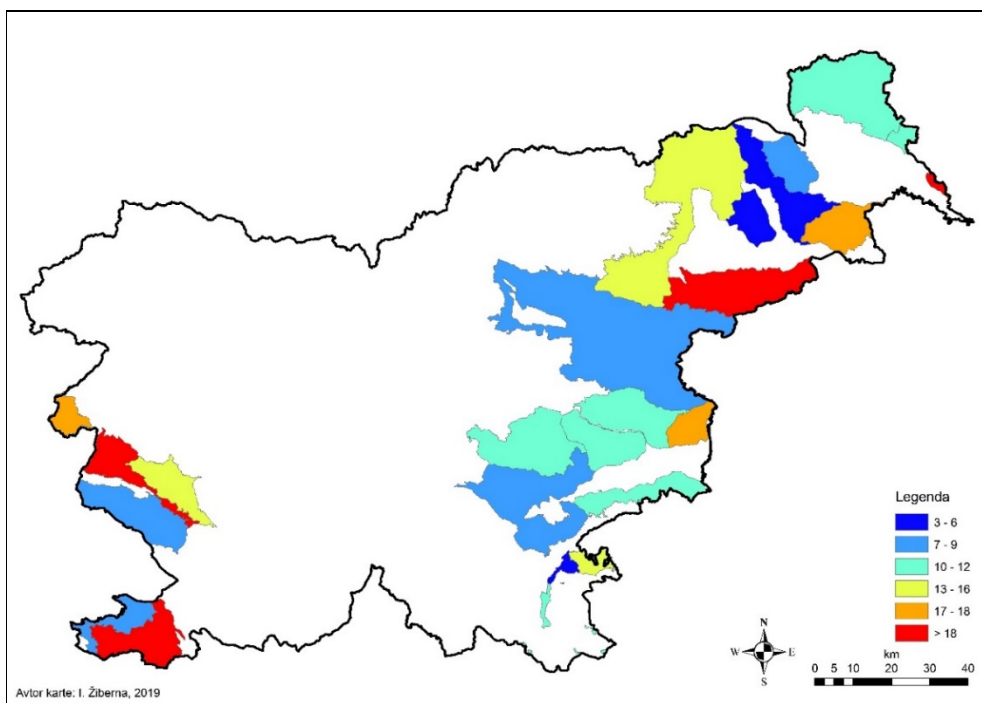
Slika 3: Zmanjšanje vinogradniških površin po vinorodnih podokoliših v obdobju 2000-2019.

Vir: MKGP, 2019; Lastni izračuni, 2019.

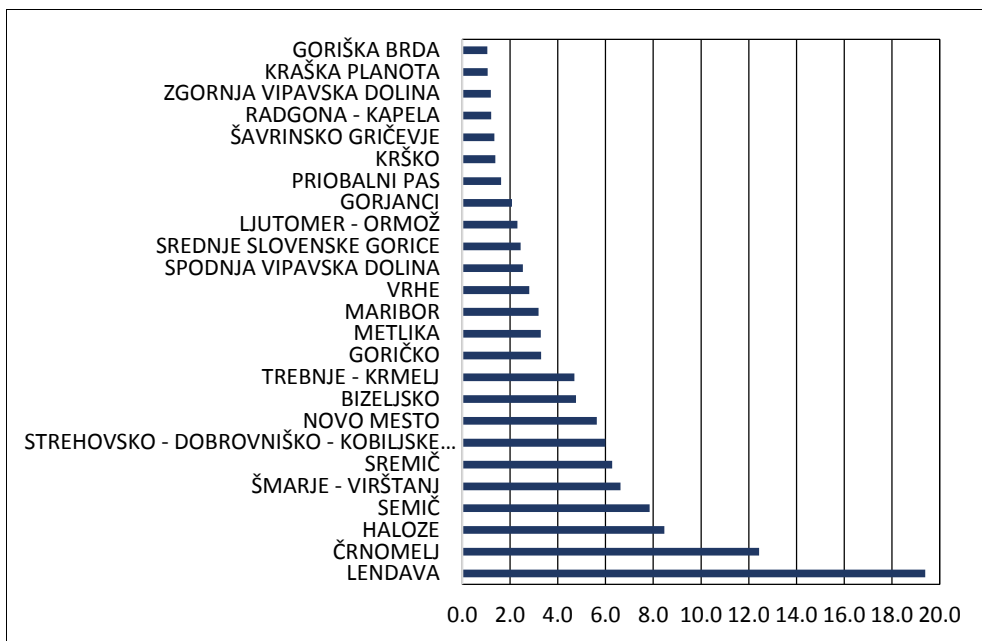

Slika 4: Smeri sprememb vinogradniških površin v obdobju 2000-2019.

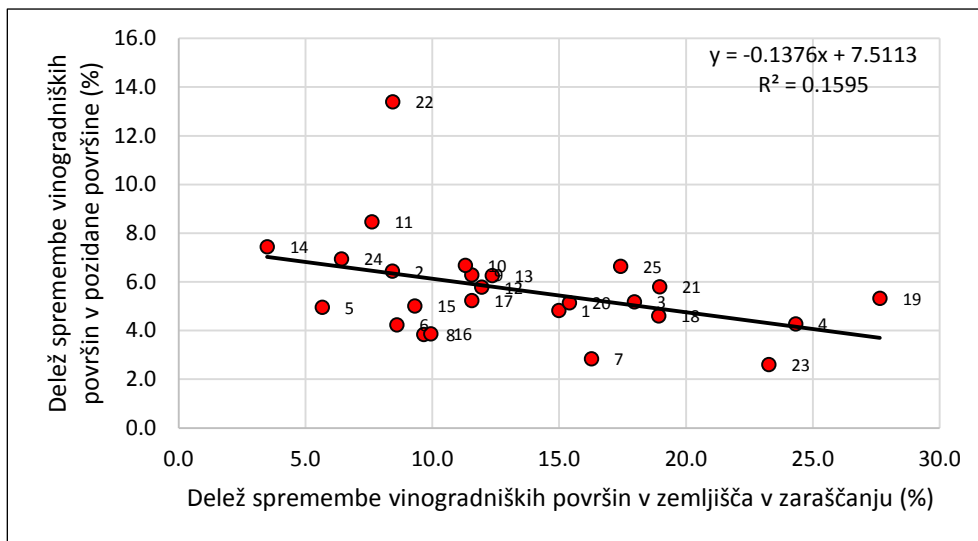
Vir: Lastni izračuni, 2019.

Slika 5: Delež opuščeni vinogradniških površin, ki se danes zaraščajo (v %).
Vir: MKGP, 2019; Lastni izračuni, 2019.

Slika 6: Razmerje med opuščeni in novo nastalimi vinogradniškimi površinami v obdobju 2000-2019.
Vir: Lastni izračuni, 2019.

Slika 7: Povezava med deležem spremembe vinogradniških površin v zemljišča v zaraščanju in deležem spremembe vinogradniških površin v pozidane in sorodne površine.

Vir: Lastni izračuni, 2019.

Opomba: Oznake vinorodnih podokolišev so njihove šifre, ki so razvidne v Preglednici 1.

Izpovedne so tudi analize kombinacij različnih smeri sprememb rabe tal po vinorodnih podokoliših. Povezava med deležem novonastalih zemljiš v zaraščanju in novonastalih pozidanih in sorodnih površin kaže šibko negativno korelacijo. Le 16 % razlik v novonastalih pozidanih površinah lahko pojasnimo s spremembami v zemljiščih v zaraščanju. Kljub temu pa lahko izpostavimo nekaj skrajnih primerov. V podokoliših Vrhe, Haloze in Spodnja Vipavska dolina se kaže visoka stopnja zaraščanja ob relativno nizki stopnji sprememb v pozidane površine. Po drugi strani pa se v podokolišu Priobalni pas in v nekoliko manjši meri v podokolišu Novo mesto kaže visoka stopnja sprememb v pozidane površine ob nizki stopnji sprememb v zemljišča v zaraščanju (Slika 7).

Podobno kot pri splošnih trendih sprememb rabe tal (Žiberna 2018) lahko tudi pri vinogradniških površinah opazimo nekakšno viličenje: v kmetijsko vitalnejših podokoliših se vinogradniške površine spreminjajo v obdelovalne površine (Goriška Brda, Priobalni pas, Zgornja Vipavska dolina), v drugih pa prevladujejo spremembe vinogradniških površin v neobdelovalne površine, med katerimi imajo na žalost levji delež zemljišča v zaraščanju in gozdne površine. Absolutno največ opuščenih vinogradniških površin je bilo spremenjenih v zemljišča v zaraščanju ali gozdne površine v podokoliših Spodnja Vipavska dolina (261,7 ha ali 35,7 % vseh opuščenih vinogradniških površin), Haloze (240,1 ha ali 29,8 %) in Maribor (230,6 ha ali 18,4 %).

4. Zaključek

Vinogradništvo je stara kmetijska panoga, ki se je k nam razširila iz Sredozemlja, njeni glavni pospeševalci pa so bili Rimljani (Bračič 1998, 257). Vinogradniški tip

kmetijskega sistema pri nas srečamo najpogosteje v obsredozemskem in obpanonskem območju (Vrišer 1998, 388). Pridelava grozdja in vina ne pomeni le vpliva na videz kulturne pokrajine, pač pa predstavlja tudi vedno bolj pomembno gospodarsko panogo, saj se z dopolnjevanjem turistične ponudbe pogosto navezuje na turistično dejavnost. Kljub ugodnim podnebnim in drugim naravnim pogojem za vinogradništvo (Belec 1973, 141), pa se delež vinogradniških površin v Sloveniji zmanjšuje. Proces, ki je sicer prisoten že od začetka 20. stoletja, se v zadnjih desetletjih le še intenzivira. Vinogradi so leta 2000 pokrivali 25294,0 ha (1,2 %) slovenskega površja, do leta 2019 pa so se vinogradniške površine zmanjšale pa za 7010,7 ha ali za 0,3 OT. Vinogradniške površine so leta 2000 predstavljale 9,4 % vseh obdelovalnih površin, do leta 2019 pa se je ta delež znižal na 7,8 %.

Vinogradniške površine na območjih treh vinorodnih dežel Podravja, Posavja in Primorske so leta 2000 skupaj pokrivali 24495,6 ha površja. Od tega se je kar 45,9 % vinogradniških površin nahajalo na območju vinorodne dežele Podravje, 21,9 % v deželi Posavju, 32,2 % pa v vinorodni deželi Primorska. Do leta 2019 so se vinogradniške površine v vseh vinorodnih deželah zmanjšale: v Podravju za 3660,4 ha, v Posavju za 1968,7 ha, v vinorodni deželi Primorska pa za 978,5 ha. Struktura vinogradniških površin po vinorodnih deželah je leta 2019 bila naslednja: v Podravju se je nahajalo 42,4 % vseh vinogradov, v Posavju 18,9 %, na Primorskem pa 38,7 %. Absolutno največje zmanjšanje vinogradniških površin smo beležili v Podravju (za 3660,4 ha), medtem ko so se v Posavju te zmanjšale za 1968,7 ha, na Primorskem pa le za 978,5 ha.

Leta 2000 se je daleč največ vinogradniških površin nahajalo na območju podkoliša Maribor (2622,6 ha ali 10,7 % vinogradniških površin v vseh podkoliših). Vinogradi so v tem podkolišu pokrivali 3,7 % celotnega površja. Veliko vinogradniških površin se je nahajalo še na območju podkoliša Ljutomer-Ormož (2027,6 ha ali 8,3 % vinogradniških površin v vseh podkoliših), Šmarje Virštajn (1782,8 ha ali 7,3 %), Goriška Brda (1683,1 ha ali 6,9 %), Haloze (1637,8 ha ali 6,7 %), Spodnja Vipavska dolina (1501,6 ha ali 6,1 %) in Zgornja Vipavska dolina (1493,0 ha ali 6,1 %). Vinogradniške površine so pokrivali najvišje deleže površja vinorodnega podkoliša v podkolišu Lendava (29,1 %) in Goriška Brda (27,4 %). Vinogradniške površine so se do leta 2019 v vseh vinorodnih podkoliših zmanjšale. V ospredju sta še vedno vinorodna podkoliša Maribor (1760,6 ha ali 9,8 %), Ljutomer-Ormož (1700,4 ha ali 9,5 %), Goriška Brda (1660,9 ha ali 9,3 %), Zgornja Vipavska dolina (1385,4 ha ali 7,7 %) in Priobalni pas (1135,8 ha ali 6,3 %). Vinogradniške površine so pokrivali najvišji delež površja podkoliša v podkolišu Goriška Brda (27,1 %) in podkolišu Lendava (15,3 %). Po površinah z umikom vinogradniških površin po vinorodnih okoliših izstopa vinorodni podkoliš Šmarje –Virštajn, kjer so se te zmanjšale za 915,2 ha. Zelo visoke stopnje zmanjšanja vinogradniških površin je mogoče zaznati še v podkoliših Maribor (zmanjšanje za 862,0 ha), Haloze (710,2 ha), Novo mesto (482,4 ha), Spodnja Vipavska dolina (444,3 ha) in Bizeljsko (421,0 ha). Vinogradniške površine so se najmanj zmanjšale v podkolišu Kraška planota (za 13,6 ha) in Goriška Brda (za 22,2 ha). V relativnem smislu so se vinogradniške površine najbolj zmanjšale v podkoliših Lendava (za 13,7 odstotnih točk ali OT), Črnomelj (za 5,3 OT), Bizeljsko (za 4,5 OT), Spodnja Vipavska dolina (za 3,5 OT) in Semič (za 3,5 OT).

Na območju vseh vinorodnih podkolišev v Sloveniji je bilo največ vinogradniških površin opuščenih na račun spremembe v travniške površine (4989,1 ha ali 45,3 % vseh opuščenih vinogradniških površin). 1568,9 ha ali 14,2 % vinogradniških površin iz leta 2000 je bilo opuščenih zaradi spremembe v zemljišča v zaraščanju, 1521,7 ha

(13,8 %) pa zaradi sprememb v sadovnjake. V vseh vinorodnih podokoliših je bilo v obdobju 2000-2019 v neobdelovalne površine spremenjenih 7741,2 ha opuščenih vinogradov (70,2 %). Najvišji delež opuščenih vinogradov, spremenjenih v neobdelovalne površine je bilo zaznati na območju vinorodnega podokoliša Vrhe (87,9 %), vendar pa v absolutnem merilu to pomeni le 32,0 ha. Bolj porazna je slika v Halozah, kjer ta delež znaša 86,2 ha, v absolutnem smislu pa kar 694,2 ha.

Eno od spoznanj analize vodi v zaključek, da naravne danosti za vinogradništvo v Sloveniji postajajo čedalje slabše izkoriščene, še posebej pa skrbi dejstvo, da se vinogradniške površine zaraščajo ali spreminjajo v gozdne površine. Ob dejstvu, da bi vinogradništvo v povezavi s turizmom lahko posameznim vinorodnim podokolišem prinašalo večji prihodek, so omenjeni procesi nerazumljivi. Trajne kulture seveda zahtevajo večji finančni vložek, ki se ne obrestuje takoj, pa vendar se ob zgornjih zaključkih ne moremo znebiti občutka, da za bolj velikopotezne spremembe primanjkuje volje tako na državnem kot lokalnem nivoju.

Literatura

- Arhiv Službe za register kmetijskih gospodarstev, 2019.
- Badovinac, I., Vodovnik Plevnik, T., Rusjan, T., 2017: Vinarstvo v Sloveniji danes. V: 5. slovenski vinogradniško-vinarski kongres, Šentjernej, 12. maj 2017. Kmetijski inštitut Slovenije, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Kmetijsko gozdarski zavod Novo mesto. Uredniki zbornika Franc Čuš, T., Košmerl, A. Kmetijski inštitut Slovenije. Ljubljana.
- Belec, B., 1973: Vinogradništvo kot dejavnik prostorske preobrazbe v Sloveniji. Časopis za zgodovino in narodopisje. Nova vrsta. 9. št.1. Založba Obzorja. Maribor.
- Bračič, V., 1998: Historično-geografska dediščina. V: Geografija Slovenije. SAZU. Ljubljana.
- de Blij, H. J., 1981: Geography of viticulture. Miami Geographical Society. Miami.
- de Blij, H. J., 1983: Geography of viticulture: rationale and resource. Journal of Geography, 82, 3.
- Dickenson, J., 1990: Viticultural geography: an introduction to the literature in english. Journal of Wine Research, 1, 1.
- Kerma, S., 2018: Vinski turizem z geografskim poreklom. Založba Univerze na Primorskem. Koper.
- Kerma, S., 2014: Geografski prispevek k raziskovanju vinskega turizma. V: Geografsko raziskovanje turizma in rekreacije v Sloveniji, ur. Dejan Cigale idr., 89–102. Znanstvena založba Filozofske fakultete. Ljubljana.
- Kladnik, D., 1999: Leksikon geografije podeželja. Inštitut za geografijo. Ljubljana.
- Plešivčnik, S., 2017: Vinogradništvo in vino v Sloveniji. Statistični urad RS. (Dostopno na: https://www.stat.si/StatWeb/File/DocSysFile/9647/05_NK_2017-10-27_Vinogradnistvo.pdf).
- Pravilniku o seznamu geografskih označb za vina in trsnem izboru. UL RS , št. 49/07, 2007.
- Simončič, J., Mavrič Štrukelj, M., Brdnik, M., Štabuc, R., Novak, E., 2017: Slovenski vinogradi. V: 5. slovenski vinogradniško-vinarski kongres, Šentjernej, 12. maj 2017. Kmetijski inštitut Slovenije, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Kmetijsko gozdarski zavod Novo mesto. Uredniki zbornika Franc Čuš, Tatjana Košmerl, Andreja Vanzo. Kmetijski inštitut Slovenije. Ljubljana.

Vrišer, I., 1998: Gospodarska geografija. V: Geografija Slovenije. SAZU. Ljubljana.
Medmrežje 1: <http://rkg.gov.si/GERK/> (18.10.2019).

CHANGES IN WINE-GROWING AREAS BY WINE-GROWING DISTRICTS AND SUBDISTRICTS IN SLOVENIA IN THE PERIOD 2000-2019

Summary

Viticulture is an old agricultural industry that has spread to us from the Mediterranean and its main accelerators were Romans. The wine-growing type of agricultural system we meet most often in the subediterranean and subpanonian area. The production of grapes and wine does not only affect the appearance of the cultural landscape, but it also represents an increasingly important economic sector, as it often refers to the tourism activity by supplementing the tourist offer. Despite favourable climatic and other natural conditions for viticulture, the share of wine-growing areas in Slovenia is decreasing. A process has been present since the beginning of the 20th century. In recent decades, it has only intensified. In 2000, vineyards covered 25294,0 ha (1,2%) The Slovenian surface and by 2019 the wine-growing areas decreased by 7010,7 ha or by 0,3 percentage point. In 2000, wine-growing areas accounted for 9,4% of all arable land and by 2019 the share decreased to 7,8%.

The vineyard areas in the wine regions of the Podravje, Posavje and Primorska regions in 2000 covered a total of 24495,6 ha. Of this, 45,9% of wine-growing areas were located in the area of the wine-growing region of Podravje, 21,9% in the land of Posavje, and 32,2% in the wine-growing land of Primorska. By 2019, winegrowing areas in all wine-growing regions had decreased: in the Podravje region by 3660,4 ha, in the Posavje region by 1968,7 ha, and in the wine-growing region of Primorska by 978,5 ha. The structure of wine-growing areas in wine-growing regions was as follows in 2019: 42,4% of all vineyards were located in Podravje, 18,9% in Posavje and 38,7% in Primorska. The absolute largest decrease in wine-growing areas was recorded in the Podravje region (by 3660,4 ha), while in the Posavje region it decreased by 1968,7 ha and in the Primorska region by only 978,5 ha.

In 2000, by far the largest number of wine-growing areas was located in the Maribor sub-district (2622,6 ha or 10,7% of the wine-growing areas in all suburbs). Vineyards in this area covered 3,7% of the total area. Many vineyard areas were also located in the area of Ljutomer-Ormož sub-district (2027,6 ha or 8,3% of wine-growing areas in all sub-districts), Šmarje Virštajn (1782,8 ha or 7,3%), Goriška Brda (1683,1 ha or 6,9%), Haloze (1637,8 ha or 6,7%), Lower Vipava Valley (1501,6 ha or 6,1%) and Upper Vipava Valley (1493,0 ha or 6,1%). The wine-growing areas covered the highest proportions of the wine-growing area in the Lendava sub-district (29,1%) and Goriška Brda (27,4%). By 2019, vineyards have declined in all winegrowing districts. The winegrowing districts of Maribor (1760,6 ha or 9,8%), Ljutomer-Ormož (1700,4 ha or 9,5%), Goriška Brda (1660,9 ha or 9,3%), Zgornja Vipavska remain in the forefront the valley 1385,4 ha or 7,7%) and the coastal zone (1135,8 ha or 6,3%). The vineyard areas covered the highest share of the area in the Goriška Brda sub-district (27,1%) and the Lendava sub-district (15,3%). The winegrowing district Šmarje - Virštajn stands out in areas with the withdrawal of vineyard areas, where they have decreased by 915,2 ha. Very high levels of decrease in vineyard area can be seen in the Maribor suburbs (decrease by 862,0 ha), Haloze (710,2 ha), Novo mesto (482,4 ha), Lower Vipava valley (444,3 ha) and Bizeljsko (421,0 ha). The vineyard areas decreased the least in the Karst Plateau area (by 13,6 ha) and Goriška Brda (by 22,2 ha). In relative terms, the wine-growing areas decreased the most in the Lendava suburbs (by 13,7 percentage points), Črnomelj (by 5,3), Bizeljsko (by 4,5), the Lower Vipava Valley (by 3,5) and Semic (by 3,5).

In the area of all winegrowing districts in Slovenia, the majority of winegrowing areas were abandoned due to the change to grassland (4989,1 ha or 45,3% of all abandoned winegrowing areas). 1568,9 ha or 14,2% of the 2000 vineyards were abandoned due to changes in overgrown land and 1521,7 ha (13,8%) due to changes to orchards. In all wine-growing districts, 7741,2 ha of abandoned vineyards (70,2%) were transformed into non-cultivated areas in the 2000-2019 period. The highest proportion of abandoned vineyards converted to arable land was detected in the area of the Vrha wine-growing district (87,9%), but in absolute terms this represents only 32,0 ha. More striking is the picture in Haloze, where this proportion amounts to 86,2 ha and in absolute terms to as much as 694,2 ha.

One of the findings of the analysis leads to the conclusion that the natural resources for viticulture in Slovenia are becoming increasingly under-utilized, especially worrying about the fact that the vineyard areas are overgrown or changed into forested areas. The fact that viticulture in connection with tourism could generate greater revenue for individual winegrowing districts makes these processes incomprehensible. Sustainable cultures, of course, require a greater financial contribution, which does not pay off immediately, but the above conclusions do not allow us to get rid of the feeling that there is a lack of will at the national and local levels for more ambitious changes.

